

Anna Jaczewska-Kalicka¹
Instytut Ochrony Roślin
Poznań

Kierunki zmian produkcji zbóż w Polsce po integracji z Unią Europejską

Trends in changes in cereal production in Poland after integration with the European Union

Abstract. The cereals are prevailing as a crop in the European Union member countries (EU-25). They cover more than 51 million hectares, that is about 50% of arable land. Poland has the second place in the EU as far as the acreage of cereal production is concerned and third by the harvested grain crop (about 27 million tons). On the other hand, the yield from 1 hectare is rather low. In 2005 the grain yield was on average 32.3 dt/ha, that is 63% of the average yield in the EU member countries. The causes of such a low yield are mostly the poor natural and ecological conditions, the low technological level and the extremely small area of individual farms. Only the farms of large acreage, economically efficient, well managed and directed by good specialists disposing of a broad knowledge will be able to meet the competition pressure. One of the most important tasks will be the compliance with all EU standards, especially with respect to the quality of the final product. Integration with EU creates a chance to attain this goal if Polish agriculture is able to take advantage of the EU financial help.

Key words: cereals, sown area, crops, yields, EU standards

Synopsis. W strukturze produkcji roślinnej krajów Unii Europejskiej (UE-25) dominują zboża. Zajmują one ponad 51 mln ha, co stanowi około 50% gruntów ornych. Polska zajmuje 2 miejsce w krajach UE pod względem powierzchni uprawy zbóż (ponad 8 mln ha) i 3 miejsce pod względem wielkości zbiorów (około 27 mln ton). Natomiast plony z jednego ha są bardzo niskie. W 2005 r wyniosły średnio 32,3 dt/ha, co stanowi 63% średniej unijnej wielkości plonu ziarna. Przyczyną tak niskich plonów są m.in.: gorsze warunki przyrodniczo-siedliskowe, niższe zaawansowanie technologiczne oraz duże rozdrobnienie gospodarstw. Presji konkurencyjnej będą mogły sprostać tylko gospodarstwa duże obszarowo, silnie ekonomiczne, elastycznie zarządzane i prowadzone przez fachowców dysponujących dużą wiedzą. Jednym z ważniejszych problemów będzie spełnienie wszelkich unijnych wymogów, szczególnie odnoszących się do jakości produkcji. Integracja z UE stwarza możliwość osiągnięcia tego celu poprzez wykorzystanie przez polskie rolnictwo dostępnych środków finansowych.

Słowa kluczowe: zboża, powierzchnia uprawy, zbiory, plony, wymogi unijne.

Wstęp

Polskie rolnictwo dysponuje trzecim co do wielkości obszarem gruntów ornych w UE-25. Ten ogromny potencjał nie jest jednak w pełni wykorzystany. Według Klepackiego [2005] źródłem tego stanu należy poszukiwać w ekstensyfikacji produkcji, niższym poziomie technologicznym i gorszych warunkach naturalnych. Jest wiele barier poprawy wykorzystania tego potencjału. W produkcji zbóż może to być między innymi: niski poziom wsparcia produkcji rolniczej, słabo finansowany postęp biologiczny, mało efektywne doradztwo, opóźnienia technologiczne, wadliwa struktura zasiewów (nadmiar

¹ Doc.dr.hab., ul. Okulickiego 3, 05-825 Grodzisk Maz. tel./fax. (022) 755 52 62, e-mail: a.a.kalicyc@hoga.pl

zbóż), niska jakość produkcji, niedostosowanie do potrzeb odbiorcy, brak środków na intensyfikację produkcji oraz niedostateczna, słabo aktualizowana wiedza producentów. Jednak w nowych warunkach jest szansa na ich pokonanie. Zdaniem Seremak-Bulge [Ewolucja... 2006] jedną z przyczyn utrzymywania się dużego areалу uprawianych zbóż, pomimo często niskiej opłacalności tej produkcji, jest brak realnej alternatywy dla zbóż, zwłaszcza w małych gospodarstwach. Ważnym problemem, z jakim musi się uporać rolnictwo, jest spełnienie wszelkich unijnych wymogów oraz pełne dostosowanie warunków produkcji rolniczej do norm obowiązujących na jednolitym rynku. Umiejętne wykorzystanie dostępnych środków pomocowych stwarza możliwość sprostania tym zadaniom [Chmielewska 2006]. Atuty polskiego rolnictwa takie jak: korzystniejsza sytuacja demograficzna, niższe koszty pracy oraz mniejsza chemizacja przysłoniły obawy, czy zdołamy spełnić wymagania obowiązujące w UE [Gaziński 2006]. Celem pracy jest ocena miejsca, jakie zajmuje Polska w produkcji zbóż na tle państw zrzeszonych w Unii Europejskiej, oraz uchwycenie zjawisk wpływających zarówno negatywnie jak i pozytywnie na dalszy rozwój tej dziedziny produkcji.

Uwagi metodyczne

W opracowaniu przedstawiono obecny stan uprawy zbóż w Polsce na tle globalnej produkcji w Unii Europejskiej. Omówiono wyniki badań prowadzonych w Instytucie Ochrony Roślin dotyczących wpływu agrofagów oraz warunków pogodowych na wielkość i jakość plonu zbóż. Uwzględniono również wyniki badań i opinie innych autorów dotyczące tego tematu. Podstawowe źródło danych liczbowych stanowił Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich [Rocznik... 2007].

Produkcja zbóż w Polsce na tle produkcji w państwach członkowskich Unii Europejskiej

Przygotowania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej trwały wiele lat. Jako początek zmian należy przyjąć 1989 rok. Na specyfikę polskiej transformacji rolnictwa, w porównaniu do innych krajów regionu, wpływała struktura własności ziemi, która w około 75% znajdowała się w posiadaniu rolników indywidualnych. W sektorze uspołecznionym dominowały państwowe gospodarstwa rolne [Gaziński 2006]. Sektor prywatny charakteryzowało duże rozdrobnienie. W Polsce w 2003 roku na ogólną liczbę 2 846 tys. gospodarstw rolnych 73,1% stanowiły gospodarstwa poniżej 5 ha, 23,1% gospodarstwa od 5 do 20 ha, 3,1% gospodarstwa od 20 do 50 ha i 0,7% gospodarstwa powyżej 50 ha. W analogicznym okresie w UE z 9 871 tys. gospodarstw 61,9% były to gospodarstwa poniżej 5 ha, 23,0% gospodarstwa od 5 do 20 ha, 8,3% gospodarstwa od 20 do 50 ha i 6,8% gospodarstwa powyżej 50 ha [Rocznik... 2007]. W krajach UE-25 w produkcji roślinnej dominują zboża. Uprawiane są na obszarze ponad 51 mln ha. Polska zajmuje drugie miejsce pod względem powierzchni uprawy zbóż, której jest ponad 8 mln ha i trzecie miejsce pod względem wielkości zbiorów, zbierając około 27 mln ton. Natomiast plony z 1 ha są bardzo niskie. W 2005 roku wyniosły średnio dla wszystkich zbóż 32,3 dt/ha, co stanowi około 63% średniej unijnej wielkości plonu ziarna. Przyczyną tak niskich plonów są gorsze warunki przyrodniczo-siedliskowe, niższe zaawansowanie technologiczne oraz

duże rozdrobnienie gospodarstw [Rocznik... 2007]. Presji konkurencyjnej ze strony rolnictwa państw UE będą mogły sprostać tylko gospodarstwa duże obszarowo, silnie ekonomicznie, elastycznie zarządzane i prowadzone przez fachowców dysponujących dużą wiedzą [Krasowicz 2006].

Uprawa zbóż na terenie UE-25 zajmowała w 2005 roku powierzchnię 51 152 tys. ha. Największy areal tych upraw miała Francja (9 185 tys. ha, 17,9% powierzchni unijnej) następnie Polska (8 329 tys. ha, 16,3%) oraz Niemcy (6 839 tys. ha, 13,4% udziału w UE). Łącznie trzy wyżej wymienione kraje członkowskie miały około 50% powierzchni uprawy zbóż w UE. Zbiory zbóż w UE wyniosły ogółem 261 679 tys. ton. Najwyższy udział w zbiorach należy do Francji (24,5%), Niemiec (17,6 %) oraz Polski (10,3%). Kraje te uzyskują ponad 50% ogólnych zbiorów zbóż w UE. Plony zbóż w UE-25 wyniosły średnio 51,2 dt/ha. Najwyższe plony uzyskano w Belgii (84,1 dt/ha), Holandii (84,0 dt/ha) i Wielkiej Brytanii (72,0 dt/ha). Polska zajmuje odległe miejsce uzyskując 32,3 dt/ha, co stanowi 63% średniej unijnej wielkości plonu zbóż.

Pośród uprawianych gatunków zbóż największy areal zajmowała w UE pszenica (22029 tys. ha, 43,1%). Największy udział w tym areale miały: Francja (24,0%), Niemcy (14,4%) i Polska (10,1%). Zbiory pszenicy wyniosły ogółem 124 554 tys. ton, przy czym z tego 29,6% jest udziałem Francji, 19,0% Niemiec i 11,9% Wielkiej Brytanii. Plony pszenicy w UE-25 wyniosły średnio 56,5 dt/ha. Najwyższe plony uzyskały Holandia (87,2 dt/ha), Irlandia (84,3 dt/ha) oraz Belgia (82,7 dt/ha). Polska uzyskując średni plon w wysokości 39,5 dt/ha zajmuje odległe miejsce pośród krajów unijnych.

Istnieje jednak realna szansa uzyskania znacznie wyższych plonów, mimo gorszych warunków glebowo-klimatycznych jakie występują w Polsce. Z badań prowadzonych w Instytucie Ochrony Roślin w latach 1996 – 2005 na pszenicy ozimej wynika, że jest to gatunek bardzo wrażliwy zarówno na występowanie agrofagów, jak i na niesprzyjające warunki pogodowe. Jednak umiejętne ochrona upraw przynosi znaczący wzrost plonu i poprawę jego jakości. Pszenica ozima odmiany Kobra (1996 – 2000) uprawiana bez ochrony chemicznej wydała średnio plon 49,2 dt/ha, natomiast po zastosowaniu fungicydów średni plon wyniósł 56,5 dt/ha i był wyższy o około 15%, czyli 7,3 dt/ha. W następnym cyklu badań (2001 – 2005), prowadzonych na pszenicy ozimej odmiany Mikon, plon bez zabiegów wyniósł średnio 45,5 dt/ha, a w obiektach chronionych fungicydami 58,3 dt/ha, co stanowi wzrost o około 28,0%, czyli 12,8 dt/ha. Różnice między wzrostem plonu w efekcie stosowania fungicydów w badanych odmianach pszenicy ozimej wynikają zarówno z ich różnej wrażliwości na występujące agrofagi jak i z dużej zmienności warunków pogodowych występujących w okresie badań. W obydwu cyklach badań niekorzystnie na plon i jego jakość wpływała długotrwała susza [Jaczevska-Kalicka 2007].

Jęczmień uprawiano w UE-25 na 13 057 tys. ha (25,5% areалу zbóż). Najwięcej jęczmienia uprawiano w Hiszpanii (3 150 tys. ha, 24,1% powierzchni tej uprawy w UE), Niemczech (1 947 tys. ha, 14,9%) i we Francji (1 602 tys. ha, 12,3%). W Polsce uprawiano jęczmień na powierzchni 1 113 tys. ha (8,5% powierzchni j.w.), co daje czwartą pozycję w UE. Zbiory jęczmienia wyniosły ogółem dla UE-25 52 955 tys. ton. Największy udział w unijnej produkcji jęczmienia miały: Niemcy (21,9%), Francja (19,5%) i Wielka Brytania (10,4%). Udział Polski wyniósł 6,8% ogólnych zbiorów unijnych. Plony jęczmienia dla całej UE kształtowały się na poziomie 40,6 dt/ha, w tym w Belgii 76,6 dt/ha, we Francji 64,5 dt/ha, w Holandii 63,6 dt/ha. W Polsce średni plon jęczmienia wyniósł 31,3 dt/ha, co dało 6 miejsce w UE.

Żyto w Unii Europejskiej zajmuje ogółem 2 446 tys. ha, z czego 1 415 tys. ha (57,8%) zajmuje powierzchnia tej uprawy w Polsce i 549 tys. ha (22,4%) w Niemczech. W pozostałych krajach uprawia się niewielkie ilości tego gatunku. Zbiory żyta wyniosły w Unii ogółem 7 598 tys. ton, w tym udział Polski wyniósł 44,7% a Niemiec 36,8%. Średni plon ziarna żyta w UE wyniósł 31,1 dt/ha. W Niemczech plon ziarna był ponad dwukrotnie wyższy (50,9 dt/ha) niż w Polsce. Żyto traktowane przez wiele lat jako uprawa ekstensywna staje się obecnie towarem poszukiwanym. Gatunek ten ma znakomitą perspektywę jako zboże do produkcji pieczywa o cennych walorach dietetycznych i prozdrowotnych. Ożywienie zainteresowania producentów żytem wiąże się przede wszystkim ze wzrostem cen zbytu, zarówno w Niemczech jak i w Polsce. Jak wynika z przedstawionego zestawienia, Polska jest znaczącym partnerem w produkcji zbóż na terenie Unii Europejskiej (tab. 1) [Rocznik... 2007].

Podsumowanie

Krajowa produkcja zbóż ma charakter ekstensywny nie tylko na tle Wspólnoty, ale także sąsiednich krajów (np. Czechy). Dużo niższe plony zbóż w Polsce są rezultatem mniejszego zużycia środków plonotwórczych (nawozy, środki ochrony roślin), niewielkiego wykorzystania kwalifikowanego materiału siewnego oraz silnego uzależnienia efektywności i jakości plonów od warunków klimatycznych [Judzińska 2006]. Z badań Instytutu Ochrony Roślin wynika, że umiejętne stosowanie środków ochrony roślin uwzględniające: uprawianą odmianę, poziom nawożenia, stałe lustracje plantacji, ocenę zagrożenia i sygnalizowanie terminów zabiegów jest podstawą osiągnięcia wyższych i lepszych jakościowo plonów ziarna. Obecnie programy ochrony roślin uwzględniają między innymi: postęp w metodach diagnostycznych, upowszechnianie znajomości wartości progów szkodliwości oraz tworzenie systemów wspomagających podjęcie decyzji o potrzebie zabiegów. Mają więc coraz mniej wspólnego z opinią o nadmiernym, zagrażającym człowiekowi i środowisku stosowaniu chemicznych środków ochrony roślin. Przepisy Unii Europejskiej dotyczące poziomu zawartości mikotoksyn w ziarnie zbóż również są niemożliwe do realizacji bez umiejętnego stosowania zabiegów chemicznych [Jaczevska-Kalicka 2007]. W nowoczesnej produkcji zbóż, zgodnej z wymaganiami Unii Europejskiej dotyczącymi higieny produkcji, ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa żywności, niezbędna jest opieka i pomoc doradców w realizacji optymalnych rozwiązań. Program doradztwa rolniczego w zakresie norm sanitarnych i standardów jakościowych zgodnych z wymaganiami UE przygotowano w ramach realizacji projektu PHARE/PL, korzystając z pomocy doradców z Irlandii Północnej i Szkocji [Bartkowski 2004]. Uwarunkowania ekonomiczne i społeczne powodują pogłębienie różnic regionalnych i decydują o zróżnicowanych możliwościach dostosowania produkcji roślinnej do realiów gospodarczych i zasad wspólnej polityki rolnej UE. Decydujące są następujące czynniki: struktura agrarna, rozproszenie produkcji, udział gospodarstw towarowych i poziom wiedzy fachowej. Konieczne jest więc zróżnicowanie zaleceń agrotechnicznych i metod pracy doradczej [Krasowicz 2006]. Włączenie Polski do jednolitego rynku europejskiego oraz objęcie sektora zbożowego regulacjami wspólnotowymi sprzyja jego rozwojowi. Celem ma być wykreowanie około 50 tys. wysokotowarowych gospodarstw mających 35% udziału w powierzchni uprawy zbóż i 50% udziału w krajowych zbiorach oraz dostarczających około 80% ziarna zbóż na rynek. Gospodarstwa takie będą w pełni przygotowane do konkurencji

na jednolitym rynku europejskim [Ewolucja... 2006]. Przyszłość polskiego rolnictwa powinny stanowić duże gospodarstwa rodzinne, wielkoobszarowe gospodarstwa towarowe oraz gospodarstwa z dodatkową działalnością (przetwórstwo). Zboża jako dominująca gałąź, dobrane gatunkowo do potrzeb rynku, nie powinny przekraczać 65% w strukturze zasiewów [Majewski 2005]. Zwraca się uwagę na fakt, że w podejmowaniu decyzji produkcyjnych ważnym elementem jest klient i jego potrzeby. Toteż należy dobrze poznać potrzeby rynku i oczekiwania odbiorców dotyczące ilości i jakości wyprodukowanego zboża [Burzyński 2006].

Tabela 1. Powierzchnia, zbiory i plony zbóż w unii europejskiej

Table 1. Sown area, production and yields of cereals in european union.

Kraje	Powierzchnia w tys. ha w 2005 r.	Zbiory				Plony z 1ha w dt		
		W tys. t		udział w UE %	1995	2000	2005	
		1995	2000					
Ogółem								
Unia Europejska (15)	35 663	180 069	216 930	202 376	X	50,0	57,3	56,7
Unia Europejska (25)	51 152	228 947	262 805	261 679	100,0	44,5	48,9	51,2
Polska	8 329	25 905	22 341	26 928	10,3	30,2	25,3	32,3
Pszenica								
Unia Europejska (15)	16 779	87 714	105 663	102 582	X	52,8	58,7	61,1
Unia Europejska (25)	22 029	106 474	125 191	124 554	100,0	49,2	52,9	56,5
Polska	2 218	8 668	8 503	8 771	7,0	36,0	32,3	39,5
Żyto								
Unia Europejska (15)	838	6 144	5 428	3 636	X	43,5	43,7	43,4
Unia Europejska (25)	2 446	13 318	10 220	7 598	100,0	31,3	27,5	31,1
Polska	1 415	6 288	4 003	3 404	44,8	25,6	18,8	24,1
Jęczmień								
Unia Europejska (15)	10 201	43 576	51 409	43 486	X	39,5	48,0	42,6
Unia Europejska (25)	13 057	52 410	58 665	59 955	100,0	36,9	43,3	40,6
Polska	1 113	3 278	2 783	3 582	6,0	31,3	25,4	31,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik... 2007]

Literatura

- Bartkowski J. [2004]: Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE – produkcja zbóż. Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Poznań.
- Burzyński R. [2006]: Wyzwania rynkowe producentów zbóż. „7xP” na rynku zbóż. *Świat zbóż* 2, ss. 23-24.
- Chmielewska M. [2006]: Polskie gospodarstwa rolne w aspekcie integracji z Unią Europejską – Korzyści i zagrożenia. *Roczniki Naukowe SERiA* t.VIII z.1, ss. 23-26.
- Ewolucja rynku zbożowego i jej wpływ na proces transmisji cen [2006]. J. Seremak-Bulge (red.). IERiGŻ-PIB, Warszawa.

- Gaziński B. [2006]: Polskie rolnictwo w Unii Europejskiej i niektóre doświadczenia pierwszego roku członkostwa. *Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin* 242, ss. 3-14.
- Jaczevska-Kalicka A. [2007]: The influence of pathogenic fungi and weather conditions on winter wheat yield. *Journal of Plant Protection Research* 47, ss. 147 – 160.
- Judzińska A. [2006]: Produkcja żywności pochodzenia roślinnego na tle UE (sektor zbożowy, olejarski i cukrowniczy). *Roczniki Naukowe SERiA* t.VIII, z.2, ss. 81-85.
- Klepacki B. [2005]: Ważniejsze wyzwania stojące przed polskim rolnictwem i innymi członkami agrobiznesu w kontekście integracji z UE. [W:] *Procesy przystosowawcze przedsiębiorstw agrobiznesu do gospodarki rynkowej*. B. Klepacki (red.). SGGW, Warszawa.
- Krasowicz S. [2006]: Możliwość dostosowania produkcji roślinnej w różnych rejonach Polski do wymogów Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe SERiA* t.VIII, z.4, ss. 187-192.
- Majewski E. [2005]: Miejsce rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi. [W:] *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. J. Wilkin (red.). Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2006. [2007]. GUS, Warszawa.